

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pôli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 40 kr., za pol leta 1 fl. 50 kr., za četert leta 55 kr.; pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 40, za pol leta 2 fl. 20 kr., za četert leta 1 fl. 10 kr.

V Ljubljani v sredo 21. julija 1858.

Sôv ne preganjati.

Skoraj bi rekel, da je ni živali, ktera bi se po starih vražah in krivih mislih vsake baže tako neusmiljeno preganjala kakor se preganjajo sôve in neusmiljeno mučijo in moré. Malokdaj se gré skoz kako vas, da bi se tù ali tam na hlevih ali skednjih tak marternik pribit ne vidil, kterege je neusmiljena roka usmrtila in v znamenje neumne togote na vrata obesla. Ne le prosti kmetič, kteremu tega ni še tako zlo zameriti, temuč celó gojzdnarji, od kterih bi se smelo misliti, da véjo, od česa sôva živi in kako koristna je kmetijstvu in gojzdom, zalezujejo sôvo kolikor le morejo in po nji strežejo, dokler je v pest ne dobé. Gotovo bi bili te uboge živali že davnej do dobrega pokončali in potrebili, ako bi te lastnosti ne imele, da se jim čez dan prikrivajo in v take berloge potikajo, kjer jih sovražno okó le poredkoma zaslediti more.

Že več let sem te tíce pridno zasledoval in po njih zakotkih stikoval, dostikrat celó z nevarnostjo svojega lastnega življenja, da bi za gotovo zvedil, ali so nam koristne al škodljive. Veliko število sem jih sčasoma tudi postrelil, da bi bil natanko iz njih želodca zvedil, od česa da se redé. Ker zdaj vse to dobro vém, si v dolžnost štejem, za sôve se očitno potegniti in resnico povedati, posebno tistim, ki jih neusmiljeno preganjajo in moré.

Poglavitni živež sôv so miši, in če jim miš primanjkuje, poberajo tudi kebre in kobilice. Čuda je viditi, koliko miš le en par sôv v enem poletju potrebi in pokončá. Ker se miš vsako leto zaredí sila veliko in ker so zlo požrešne in škodljive polju, so sôve že zatega voljo kmetijstvu največje dobrotnice, posebno pa še za to, ker červec, kobilice in druge polju škodljive merčese pobirajo in pokončujejo.

Mislím, da ne bom preveč rekel, če terdim, da, kader se kako leto v kakem kraju miši in kebre tako zaredé, da so celim krajem in občinam v veliko nadlogo, je največ tega naša neumnost kriva, da jim njih največje sovražnice postreljamo, namesti da bi jih pri miru pustili in jim privošili kotiček pod streho kje, ali v drevésnih duplih in v starem zidovji. Ali nismo sami veliki abotniki, ker plačujemo večkrat lep denar tistim, ki nam kerte, miši, kebre in take merčese po naših vertih in polju lové, in se pritožujemo, da nam po vertih, drevji in polji toliko škode napravijo, — pa smo večidel sami tega krivi, da njih največje sovražnice sôve postreljamo, ali pa še celó strelino tistim plačujemo, ki jih strelajo in iz naše okolice trebijo!

Pa že slišim tù in tam kterege reči: „E, kdo bo sôvi prizanašal; v veliko škodo nam je, ker nam mnogo tícev podavi!“

Gotovo ni vredno o tem velikega hrupa uganjati, če kak preošaben vrabec ali kaka prederzna vrana sôvi v kremplje pride, ali če posebno kaka velika sôva včasih kakega zajca ali jerebico pojužna; zategavoljo jim ne gré vojske napovedati in jih moriti in preganjati, kakor največji škodljivke, če pomislím, da nam na drugi strani to malo škodo obilo povračajo.

Kaj se ne spravijo dostikrat tudi naše mačice čez latvico mleka in poserkajo kar dobé; ali ne stikujejo rade po golobnjakih in poberajo iz njih mladiče, če jih le staknejo, ali jih zastran tega tudi streljamo in preganjamo? — Nikakor!

Ali ne varuje slehern kmetovavec štorklje in je redí z največjo skerbjo, kakor da bi mu bila Bog vé h kakošnemu pridu, in vendar je pri vsem tem le največji sovražnik bčelam; zoblje in pobera jih po senožetih da je kaj.

Sôva živi v miru z vso domačo perutnino; tega sem se pred več leti popolnoma sam prepričal; imel sem namreč dve pegaste mertvašice (Schleiereule), ki ste z golobi vred v golobnjaku prebivale, ondi gnjezdile in golobom nikdar nič žalega prizadjale; miš ste pa večkrat, posebno če se je k slabemu vremenu napravljalo, v eni sami noči čez 20 v golobnjak prinesle.

Pustimo tedaj staro sovražtvo, ki ga imamo do sôv, in privošimo jim miš in kebrov, ki nam toliko škode napravljajo! Gotovo bi jih bilo na milijone manj, če bi le sôv tako zlo ne preganjali in morili.

Vesél, prav vesél bi bil, če bi bil le nektere kmetovavce in gojzde gospodarje s tim svojim spisom k pravi veri sprcobernil in jim serce omečil, da bi vprihodnje sôv več ne čertili in streljali, marveč jih čislali kakor jim gré.

E. O. Herklotz v „Allg. Land- u. Forstw. Ztg.“

Gospodarska skušnja.

(Ali pšenica ali ječmen ali rajž za živež več tekne?) Kemijske preiskave so pokazale, da v ječmenu je manj gnjilca kot v pšenici, pa malo več mašôbe. Ječmen ima sploh manj redivnega v sebi kakor pšenica. Rajž ima obilo tistih stvari v sebi, ktere se priležijo pjučam, pa ima malo gnjilca, malo mašôbe in malo solnih reči. Kdor pa rajž z mlekom ali mesom vred vživa, naredí, da je rajž rediven. Skušali so pišeta rediti z rajžem in druge s pšenico; tiste, ki so jih redili z rajžem, se niso tako odebilele kakor une s pšenico.

Poduk

za take, kteri niso zdravniki, kako oživljati dozdevno-mertve in pomagati v naglih smertnih nevarnostih.

Kako s obešenimi in zadavljenimi ravnati.

1. Obešenec se mora urno in previdno odrezati. Zavoljo tega moraš njegov život z eno roko objeti; če imaš pa pomagáča pri sebi, naj ga objame ta z obema rokama, in še le potem prereži verv na zgornjem koncu, da ti na tla ne pade in se ne poškodje.

2. Najpred se sname ali odreže verv, ruta ali vez z vratú, s ktero je bil zadavljen, srajca se mu za vratom odpne; odpnejo se tudi rokavi in hlače, ženskam pa modere, krila, podveze in nogovice pod koleno; slečejo se vse tesne oblačila.

3. Potem se prenese na nosilnicah s podloženo in zvišano glavo na pripravno mesto, o toplém letnem

času in ugodnem vremenu rajše pod milo nebo kakor v kako omotno stanico, položi se s podloženo glavo na posteljo, do ktere se more od vseh strani, in zavije se v lahko odejo.

4. Da se mu život ogreje, kolikor je treba, se mora poprej v snegu otajati, ako je bil v hudem zimskem mrazu oterpnel, in ogrevati se mora previdno in počasi, kakor je bilo spredej rečeno, ko je bilo o zmerznjencih govorjenje.

5. Ako obéšenec ni oterpnjen, temuč samo merzel, se mu položé pod pazdihe, med noge, na podplate vroči v cunjé zaviti ploščki, strešniki ali drugi cegli, ali pa z vrelo vodo napolnjeni in dobro zamašeni veréki.

6. Taki, kateri so sami sebi prepušeni in niso zdravniki, morajo

a) z veternico ali mehóm obešencu hladnega zraka v obraz pihljati;

b) nekoliko od dalječ merzle vode v obraz in na persi škropiti;

c) tudi tukaj, kakor je bilo pri zmerznjencih v oddelku 9, 10 in 11 rečeno, si je neprenehoma prizadevati, dozdevno mertvega oživiti;

d) oživljenemu, če more požerati, skledico čaja z vinom ali gorkim olom po žljici dajati in ga v pripravno posteljo z visokim zglavjem spraviti, da se počije.

Zoper kačji pik.

Pogostoma se sliši, da je tù in tam človeka ali živo gad pičil in „Danica“ nam je unidan naznanila žalostno smert nekega dekliča v Sorski dolini za gadjim pikom.

Naj toraj po „Novicah“ razglasim, da je med mnogimi rastlinami, med kterimi astramontana od nekđaj najbolj slovi, ktere pa redkoma rastejo in jih ljudjé morebiti še manj poznajo, prav dobra zoper gadjí pik neka lilija, ki se imenuje ajdovska lilija tudi zlati klobuk, masolnik, krin itd. (*Lilium Martagon*, *L. Türkenbund-Lilie*); tukaj zeliše to imenujejo „kačji pik.“

Po Fleišmanovi „Flori“ raste po hribskih gojzdih na Gorenskem, Dolenskem in Notranjskem, posebno po Šmarni gori, Krimu, pri Mokricah in Germadi. Tudi pri nas raste po gojzdih in spašnikih, posebno pa okoli Tirne (Svetogorske fare) po mejah in travnikih. V zemlji ima rumen gómolj kakih 6 palcov globoko, iz kterega požene eno samo komolec dolgo in še daljšo štíblo; peresa, terpotčevim zlo podobne, ima kakšno ped nad zemljo, ki stojijo v vencu krog in krog štíble; pri nekterih je tudi druga in tretja versta tacih peres, potem se pa verstijo posamesne manjše peresca okoli štíble do verha. Cvetje edino, dvojno, ali trojno čez visí in je višnjevo-rudeče s černo-rujavimi pičicami; posamesne peresca cvetja so nazaj zavihane. Ravná se ob nesreči tako-le ž njo: Cvetlica se izruje z gómoljem vred. V njem je zdravilna moč; gómolj se stolče z mlačnim mlekom polije, potem ožme in to mleko se dá piti pičenemu; z goščo se pa rana namaže.

V spričovanje tega naj bode naslednja dogodba: Pri F. B. pod Vačami je bil gad pičil vola na paši. Primerilo se je, da smo ravno gosp. P. Č. domú spremljevali in memogredé smo šli tudi vola pogledat. To je bila strašna prikazen! Ko sem ga v glavo pogledal, sem si domišljeval bivola, kakoršnega še nisim nikoli vidil. Gobec je bil tolik, da bi ga bil komaj s peharjem zakril, in avder pod vratom kakor z vodo napolnjen meh, vol pa je tako milo gledal, da mu je vsak lahko v očéh bral, da prosi: pomagajte! Poskušali so, kar je kdo povedal, vendar nič ni pomagalo. „Pojte v Tirno tiste rože iskat, ki pravijo, da pomaga, in jo tam dobro poznajo“ — mu ob enem jez in gospod P. Č. nasvetvava. „Ko bi le kaj pomagalo?“ — „Poskusite!“ Kmaló je odšlo dekile gori omenjene lilije iskat. Ko jih je

prineslo, je storil, kakor sem povedal, da se naredí — in skor v poli ure je otok zginil, vol pa ozdravel.

To je tedaj vredno, da se po svetu razglasi, da se takim nesrečnim pomaga, ker se imenovana cvetlica laglje dobi, kakor astramontana.

Anton Umek.

Kaj nas oziroma na povestnico uči dolensko in kaj gorensko podnarečje krajske slovenščine?

Spisal Poženčan.

Če premislimo množico tistih dolenskih besed, ktere niso znane Gorencem, najdemo, da so rusovske, na pr. čreda (namesti čeda), črediti se (mit Jemanden etwas abwechselnd verrichten), čarati, deska, dula (rus. tulja) dulec, dura, durak (na Pivki znano), gorščik, gubanica (potica), guzica, kerčma, krasen, kravajc, lečiti, lestvica, mučiti, nježen (gorenski njevžast ali mevžast), odura, oduren (po pivški namesti gerd) ograda, paliti, pljušč ali bljušč (Epheu), pokojen (rajnk), postal (subst. f.), rubača, slezena, ščenè, šlapa, trut (goba kresivna), učiniti, učitelj, vek (saeculum), zaslon, žezelj in več drugih. Te besede so uzete iz rusko-nemškega slovarja Šmidt-ovega. — Ako se ne motim, bi se število tacih besed silno pomnožilo, če bi privzeli lemške ali rutenske (rusinske) besede; ker lemško ali rutensko je rusovsko podnarečje. Toda Rusini in med njimi tudi Lemki imajo od nekđaj pismenstvo z Rusi skup, in kolikor je meni znano, rusinskega ali lemškega slovarja ni.

Ako nasproti premišljujemo število tistih gorenskih besed, ki niso znane Dolencem, ali ktere pri njih vsaj v navadi niso, najdemo, da skoraj nobena ni rusovska. Take gorenske besede so: bajta (zraven Ložkega Potoka in Trave so Bajtarji, pa se tudi pripoveduje, da so gorenski preseljenci), barovnice (černe jagode), čamer, habe, hace (dolge hlače), hacan, hacati, koj, komun (?), krašna (skala), kras, leva, v kateri se kuri, lun, omara, podpljuti, pošten (velika kervna žila aorta) na pr. „ko bi trenil je bil mertev, kjer je pošten v njem počil“, rajtati, rajnk, ruta, sinovlja, slana, srenja, stegna f. (ein langer Platz, Landenge), stegno (der Schenkel; Dolenci namesti „stegno“ li raji rusovsko „bedro“ rabijo), sterd, vender (doch), vranica, žalje f. pl. Iz tega je soditi, da krajski Gorenci kakor tudi Korošci (Karni, Krajni) niso bili z Rusi v zvezi kakor Dolenci. Tudi iz tega se kaže, da Dolenci so rusovskega zaroda, — Limigantes, Lemki — Slovenci, Gorenci in Korošci pa družega zaroda, Vendi kakor jih tudi Nemci „Windische“ imenujejo.

V Tuhinjski dolini so posebno, kakor se meni zdí, Lemki pomešani z Vindi. Da je tod dvoje ljudstvo, se vidi iz dvojega zgovarjanja končnega d. Kteri so ob cesti, pravijo: ras, zis itd. namesti rad, zid. Kar jih je od ceste v hribih proti Černivcu in Černi pravijo: rah, zih itd. Ta razloček se močno zgublja, in se utegne v malo letih popolnoma zgubiti. Čez gore eno uro od tuhinjskih Krajncov so Štajarci — Nova Štift, Goruji grad itd. Le-ti Štajarci, mislim, niso vindskega zaroda, ampak bolj čisto Lemki. Dasiravno od Tuhincov in družih Krajncov li eno uro deleč stanujejo, in imajo vsaki dan s Krajnci opraviti, bi jih bilo vendar po besedi, po obrazih in po družem svojstvu soditi, da so kake tri dni hoda deleč od Krajncov; tako močno se jim pozná, da so družega zaroda.

Da so nekteri Tuhinjci lemškega ali rusovskega zaroda, že ime doline „Tuhinj“ kaže. Tudi med horvaškimi kraji je najti ime „Tochenia“ leta 1072, ali